

Zeven hardnekkige misverstanden over flamingo's

Sinds het begin van de 70-er jaren van de vorige eeuw leven er in Nederland flamingo's in het wild. De aanwezigheid van deze opmerkelijke vogels leidt regelmatig tot allerlei groteske beweringen en misverstanden.

door **Joop Treep**, september 2006.

Deze tekst werd gepubliceerd op de webpagina "Flamingo's in Nederland" www.flamingosinnederland.info.

De tekst verscheen eerder in 2007 in **Wildlife Magazine** 2007(3): 55-61, Deventer: Wildworld. Hier en daar wijkt de tekst wat af van de in het tijdschrift gepubliceerde artikel. In de door de schrijver aangeleverde tekst heeft de redactie op enige punten veranderingen doorgevoerd en stukjes geschrapt, wijzigingen die nadien niet aan de schrijver werden voorgelegd en dus niet waren geautoriseerd. In sommige gevallen waren dat naar de mening van de schrijver verbeteringen, in andere gevallen niet. Qua inhoud komt de publicatie echter overeen met wat de schrijver heeft willen zeggen. Een aantal lelijke zinsconstructies uit de oorspronkelijke tekst, die door de redactie niet werden veranderd, heeft de schrijver zelf aangepast.

© Op de gehele inhoud van dit opstel berust het copyright bij de auteur.

Inleiding

Flamingo's in Nederland. Tijdschriften en kranten hebben er in de loop der tijd al heel wat aandacht aan besteed. Ze drukten er foto's van af en schreven er verhalen bij, opgetekend uit de mond van mensen die als deskundigen werden opgevoerd. En steeds opnieuw laait de flamingokoorts weer op. Er gaat bijna geen jaar voorbij of er wordt wel weer een "heel bijzondere" vogelwaarneming gemeld: Er zijn ergens in het land een paar flamingo's gezien! Toen in januari 2005 een groep flamingo's zich een tijdje ophield in het Veluwemeer nabij Harderwijk, leverde dat weer mooie krantenartikelen op. En in januari 2006 zorgden twee Kleine Flamingo's (*Phoeniconaias minor*) die een tijdje aanwezig waren op Ameland en bij Hollum voor heel wat opzien in de media.

Vooraf de combinatie winter en flamingo's vinden veel media opzienbarend. Zonder zich behoorlijk te documenteren, is men van mening dat het heel ongewoon is dat deze "tropische vogels" zich gedurende de winter in Nederland laten zien. Het is een misverstand, want de flamingo's die in West Europa leven, blijven al tientallen jaren ook tijdens de wintermaanden in ons land. Ze overwinteren echt niet in Afrika zoals de ANWB-Kampioen in 2004 nog wist te melden.

Het is niet het enige misverstand dat over flamingo's bestaat. Op een zevental van de hardnekkige misverstanden die de ronde doen, zal in dit opstel worden ingegaan. Het is leuk dat juist de hier levende flamingo's door hun gedrag een ander licht werpen op sommige foute beweringen. Iedereen kan dat gedrag zelf observeren door een bezoekje te brengen aan de flamingobroedkolonie in het natuurreservaat het Zwillbrocker Venn, nabij Eibergen, direct over de grens met Duitsland. Sinds 1983 broeden daar op een gezamenlijke broedplaats Chileense Flamingo's (*Phoenicopterus chilensis*), Grote Flamingo's (*Phoenicopterus antiquorum/roseus*) en Caribische Flamingo's (*Phoenicopterus ruber*).

Misverstand 1: Flamingo's zijn tropische vogels.

Flamingo's zijn zonder twijfel vogels die tot de verbeelding van veel mensen spreken. Bij het horen

van het woord flamingo, heeft iedereen direct een beeld voor ogen: een roze vogel met lange poten, een lange nek en een grote kromme snavel. Een vogel die in het water staat onder een tropische zon, met palmbomen op de achtergrond.

Met name dat beeld van die tropische zon en de palmbomen doet de mensen verbaasd reageren als ze horen dat ook in Nederland in het wild flamingo's voorkomen. Het is opmerkelijk dat een eerste reactie bij velen dan niet er een is om aan het eigen opgeroepen beeld te twijfelen, maar dat de mededeling over de aanwezigheid van de vogels in onze eigen omgeving in twijfel getrokken wordt: Nederland is voor zulke vogels toch veel te gewoontjes! Zulke roze vogels, met hun uitzonderlijke afmetingen moeten wel heel kwetsbaar zijn, en daarom van nature leven in paradijselijke omstandigheden.

Flamingo's zijn aldus beeldridders van het Paradijs. Zo worden ze ook vaak voorgesteld in boekjes en in reclame-uitingen. Zo is de insteek van de toeristen-voorlichting op Bonaire. En vanuit dat perspectief worden natuurfilms, waarin flamingo's te zien zijn, vaak gemaakt. Het maakt duidelijk hoe onze perceptie van de werkelijkheid gevormd wordt door de manier waarop informatie tot ons komt. Want de "harde" werkelijkheid is dat er echt flamingo's leven in Nederland, het land met zijn druilerige weer en af en toe een elfstedentocht in de winter. Ooit kwamen flamingo's voor over de gehele wereld; ook in Noord Amerika, Noord Europa, Oost Azië en Australië. Inmiddels tonen de zes overgebleven soorten een relictverspreiding: de Chileense Flamingo, de Andesflamingo (*Phoenicoparrus andinus*) en de James' Flamingo (*Phoenicoparrus jamesi*) komen voor in Zuid Amerika, de Caribische Flamingo in het Caribische gebied en op de Galapagoseilanden, de Grote Flamingo in Zuid Europa, delen van Afrika en in Azië van Turkije tot India, en tot slot de Kleine Flamingo in Afrika en India. Alle flamingosoorten kunnen grote temperatuurverschillen goed aan. In het Andesgebergte (waar drie flamingosoorten leven) kunnen de temperaturen 's nachts dalen tot -20°C, terwijl het overdag wel 30°C kan worden; in Oost en Zuid Afrika

(woonplaats van twee flamingosoorten), kan de temperatuur in de woestijnachtige gebieden, waar de flamingo's hun broedkolonies vestigen, overdag oplopen tot boven de 45°C, terwijl 's nachts het vriespunt benaderd wordt. Alleen Caribische Flamingo's komen in hun leefgebied zulke grote temperatuurverschillen niet tegen. Maar ze kunnen er wel tegen. Dat bewijzen de Caribische Flamingo's in het dierenpark. Die kunnen zonder problemen gedurende de winter buiten blijven. In de koude winter van 1995/96 hadden twee Caribische Flamingo's (en ook twee Kleine Flamingo's!) geen moeite met de (in onze ogen) extreme weersomstandigheden. In de Zeeuws/Zuid-Hollandse Delta blijft er altijd open water en daarmee voor de flamingo's de mogelijkheid om voedsel te vinden.

Misverstand 2: Flamingo's hebben zout water nodig en zijn dus alleen in zout water te vinden.

De diverse flamingosoorten worden meestal aangetroffen in zoute (bijvoorbeeld in het Caribische gebied), in brakke (bijvoorbeeld in de étangs in Zuid Frankrijk) of in alkalische wateren (bijvoorbeeld in de meren van Oost Afrika); maar daarnaast ook in zoete wateren (bijvoorbeeld in enkele Turkse meren en in sommige meren in de Andes).

De vrijlevende West-Europese flamingopopulatie brengt gewoonlijk de herfst door in de kustgebieden van het IJsselmeer, de Steile Bank, de Oostvaardersplassen en het Veluwemeer. Allemaal gebieden met zoet water. De vogels overwinteren bij voorkeur in het zoete Volkerakmeer, terwijl zout water vlakbij aanwezig is in het Grevelingenmeer en de Oosterschelde. In het Grevelingenmeer overwinterden ze tot het einde van de tachtiger jaren van de vorige eeuw. Toen werd de Philipsdam aangelegd en veranderde het Volkerak in het Volkerakmeer. In dit meer waren de voedselomstandigheden gunstiger en van de ene winter op de volgende verhuisde de hele flamingogroep.

Flamingo's hebben het zout dat ze binnen krijgen bij het voedsel zoeken in zout water niet nodig. Aan de bovenzijde van de snavel zit een klier waarmee een overmaat aan zout wordt uitgescheiden. In de meren in Oost Afrika gaan de flamingo's dagelijks zoet water drinken in de kleine stroompjes die in de alkalische meren uitmonden. Uit onderzoeken en experimenten is gebleken dat flamingo's geen voorkeur hebben voor zoet dan wel zout water. Het enige dat voor hen telt, is de dichtheid van voedselorganismen in het water.

De West-Europese flamingo's hebben hun broedkolonie gevestigd in het zoete Zwillbrocker Venn. Door de aanwezigheid van een grote broedkolonie van Kokmeeuwen is het water er extreem verrijkt met nitraten en fosfaten. Vissen kunnen in dat water niet leven als gevolg van optredend zuurstofgebrek op hete dagen, en zijn voor de flamingo's daarom geen voedselconcurrenten ten aanzien van in grote hoeveelheden voorkomende prooidiertjes zoals watervlooien en verder klein grut. Men kan daarom wel stellen dat

flamingo's een voorkeur hebben voor water met een afwijkende chemie omdat daarin voedselconcurrenten minder kans maken. Overigens heeft men in het bekende Nakurumeer in Oost Afrika enige tientallen jaren geleden vissen uitgezet die daar voorheen niet voorkwamen. De reproductiesnelheid van de in het meer voorkomende algen, die het voedsel van de daar voorkomende Kleine Flamingo vormen en die ook door de vissen gegeten worden, is echter zo groot, dat nog niet gebleken is dat de algendichtheid door de aanwezigheid van vissen ernstig zou zijn aangetast en dat het voortbestaan van de flamingo's op die plaats daardoor bedreigd wordt. Wél bedreigend is de vervuiling van het meer door de nabijgelegen stad Nakuru.

Misverstand 3: Flamingo's krijgen hun roze kleur door het eten van garnalen.

In de veren, snavels en poten van flamingo's worden kleurstoffen aangetroffen die de flamingo's hun kenmerkende rode, roze en violette kleuren geven. Deze stoffen behoren tot de zogenaamde carotenoiden. Carotenoiden zijn geelrode kleurstoffen die in velerlei planten (b.v. in wortelen en paprika, maar ook in gewoon gras) en dieren in de natuur voorkomen. Flamingo's krijgen die kleurstoffen via hun voedsel binnen. Enzymen in het spijsverteringskanaal zetten de carotenoiden om in lichaamseigen kleurstoffen die in de naakte delen en de veren worden opgenomen. Iedere flamingosoort heeft zijn eigen enzymen en vormt een eigen palet aan lichaamseigen kleurstoffen zoals Canthaxanteen (de kleurstof die voor het eerst in cantharellen werd aangetroffen), Astaxantheen, Phoenicopterone en andere in een soorteigen verhouding. Daarom is iedere flamingosoort ook verschillend van kleur.

Ooit dacht men dat met name de roodgekleurde pekelkreeftjes, die op veel plaatsen op de aarde het hoofdbestanddeel van het flamingovoedsel uitmaken, verantwoordelijk waren voor de kleuring van de flamingo's. Nader onderzoek maakte echter duidelijk dat de rode kleur van de kreeftjes veroorzaakt wordt door de hemoglobine die door het doorzichtige huidje heen schijnt.

Veel rode kleurstof blijkt voor te komen in verschillende slakkensoorten. Het oude Middellandse Zeevolk de Phoeniciërs maakten van die slakjes gebruik om stoffen purper te verven. Hun naam kregen de Phoeniciërs van het Griekse woord phoinix, hetgeen rood of bruinrood betekent. Ook de familie der flamingoachtigen, de *Phoenicopteridae*, leidt zijn naam hiervan af. En zo ook de feniks (oude schrijfwijze: phoenix) of vuurvogel. Dat flamingo's echt geen garnalen of kreeftjes nodig hebben om een rode kleur te krijgen, bewijst het dieet van de Kleine Flamingo, de Andesflamingo en de James' Flamingo. Deze flamingosoorten hebben een dermate fijngebouwd filterapparaat dat zij ermee slechts minuscule algen en diatomeeën uit het water filteren. Toch hebben zij prachtige rode, roze en paarse kleuren.

Misverstand 4: Flamingopartners blijven elkaar hun leven lang trouw.

Mensen willen in dieren graag gedrag herkennen waaraan ze zelf grote waarde toekennen. Zoals trouw, opoffering en respect voor de partner. Diepgeroerd is men daarom door de verhalen over zwanen die treurend de dood zoeken nadat ze hun partner verloren hebben. Dichters hebben er gevoelige elegieën over gecomponeerd. Helaas is de werkelijkheid, net als in menig mensenleven, bij veel dieren minder fraai. Dat geldt ook voor flamingo's.

Om het maar heel direct en heel cru te zeggen: Flamingo's zijn niet monogaam en de partners blijven elkaar zeker niet hun gehele leven trouw. In het Zwillbrocker Venn is in de kolonie regelmatig waargenomen dat flamingo's, die op het nest een ei bebroedden, kort nadat ze door hun partner werden afgelost, copuleerden met een andere flamingo. Soms zelfs zichtbaar voor de op het nest zittende partner. Het is dus bij flamingo's niet altijd duidelijk of de vader wel de biologische vader is van het jong dat hij verzorgt. Het copuleren met zoveel mogelijk andere vogels vergroot echter de kans van het individu om zijn/haar eigen genen aan nageslacht door te geven. Flamingo's lijken met het "zedeloze" gedrag van hun partner niet zo te zitten. Veel belangrijker voor hen is de vraag of op de uitgezochte partner de komende vier maanden voldoende kan worden vertrouwd en of diens inzet groot genoeg zal zijn bij het uitbroeden van het ei en het grootbrengen van het jong. Voor er een nest wordt gebouwd en een ei wordt gelegd, wordt de partner daarop enige tijd uitvoerig gescreend.

Uit in Zuid Frankrijk uitgevoerd ringonderzoek komt naar voren dat het overgrote deel van de flamingo-relaties die in een broedseizoen worden vastgesteld, in het volgende jaar niet meer wordt voortgezet. In zo'n grote kolonie verliezen partners na afloop van het broedseizoen natuurlijk gemakkelijker het contact met elkaar dan in een kleine populatie zoals die in West Europa voorkomt (ca. 40 dieren). Hier kunnen de vogels elkaar niet uit het oog verliezen of ontlopen en zullen ze elkaar telkens weer ontmoeten in de bekende flamingoleefgebieden. De indruk bestaat dat relaties in deze groep stabiel zijn en meer jaren blijven bestaan. Ook in dierentuinen wekken flamingo's de indruk dat ze langjarige relaties aangaan. Ze brengen immers het hele jaar in elkaars nabijheid door en de keuze uit alternatieve partners is gering. Toch komt het ook in zulke relatief kleine groepen voor dat plotseling een langjarige relatie wordt verbroken en er naar andere partners wordt gezocht.

Misverstand 5: Flamingo's zijn uiterst kieskeurige vogels. Alleen als alle omstandigheden optimaal zijn, gaan ze broeden.

Flamingo's zijn langlevende vogels. Ze kunnen zeker een leeftijd van veertig jaar of meer bereiken. Gedurende hun leven zullen ze enige jongen moeten grootbrengen om de soort voort te laten bestaan.

Flamingowijfjes leggen per jaar maar één ei. Het opbouwen van een energiereserve om dat ei te produceren, het uitbroeden ervan en het gedurende drie maanden grootbrengen van het jong vergt van beide ouders een grote inspanning. Het heeft natuurlijk weinig zin om aan zo'n operatie te beginnen als er maar weinig voedsel te vinden is, b.v. als het weinig geregend heeft en het water laag staat of zelfs geheel dreigt te verdwijnen. Misschien is het verstandiger om in zo'n schaars jaar het broeden maar een keer over te slaan of een andere plek te zoeken. Dat heeft niets met kieskeurigheid te maken, maar juist alles met pragmatisme. Een vogelgroep die alleen maar kieskeurig zou zijn geweest, had immers niet ruim 50 miljoen jaar overleefd.

Als het juiste materiaal tot hun beschikking staat, metselen flamingo's graag een kegelvormig moddernest. Dat helpt om het ei droog te houden, als het water tijdens het broeden plotseling stijgt. Wanneer dat materiaal niet voorhanden is, maar er is wel voldoende voedsel en een plek waar ze redelijk ongestoord kunnen broeden, dan wordt het ei desnoods plompverloren op de bodem gelegd.

Op Bonaire broeden flamingo's op een speciaal voor hen gereserveerde plek in het midden van een grote zoutmakerij op het zuidelijke deel van het eiland. Ze bouwen daar de bekende nestheuvels. Op de rots-eilandjes in het Gotomeer en in Slagbaai, waar ook kleine broedkolonies zijn, kunnen ze echter geen nesten bouwen en daar leggen ze de eieren op de kale grond.

In het Zwillbrocker Venn kwam het in 1996 niet echt tot nestbouw en broeden omdat het water in dat jaar door droogte erg laag stond. In de daarop volgende vier jaren werden de flamingo's tijdens het broeden regelmatig gestoord door vossen en andere ongewenste gasten op het broedeiland. Vanaf 2001 kozen de flamingo's daarom een nieuwe strategie. De oud-vertrouwde moddernesten werden niet meer gebouwd. In plaats daarvan werden pitruspollen, die op enige afstand van de oever in het water stonden, omgevormd tot alternatieve nestheuvels met wat uit het water opgehaalde modder. Ze zagen er veel slordiger uit dan de vroegere nesten maar waren een stuk moeilijker bereikbaar voor rovers. De laatste vijf jaar (2001-2005) wordt er weer jaarlijks met succes gebroed en worden jongen grootgebracht.

Misverstand 6: Alle flamingo's in de broedkolonie leggen op hetzelfde moment hun ei.

Flamingo's broeden minder synchroon dan men wel eens denkt, een vooronderstelling die met verve wordt uitgedragen.

In de broedkolonies in Zuid Europa vindt het broeden meestal redelijk gelijktijdig plaats. Flamingokuikens verzamelen zich zo'n veertien dagen na de geboorte in kuikengroepen, die crèches worden genoemd. In de flamingocrèches kan men echter duidelijk het verschil in grootte tussen de eerstgeboren en later geboren jongen zien. Jaarlijks worden in het Zwillbrocker

Venn de jongen geringd als ze tussen zes en negen weken oud zijn. In 2004 lagen de leeftijden zover uiteen dat voor het ringen twee dagen moesten worden gekozen die een maand uit elkaar lagen. Ook in 2005 was het verschil tussen de oudste en de jongste kuikens wel bijna drie weken.

Vanuit Afrika zijn er verslagen bekend van groepen broedende flamingo's die op hun nest overlopen worden door een crèche met jongen die in een eerdere golf uit het ei kwamen. In de grote broedkolonie op Bonaire is het voorgekomen dat het broedseizoen een jaar lang aan een stuk doorliep. Telkens opnieuw begonnen groepjes flamingo's te broeden. Daardoor waren er naast de broedende flamingo's jongen in allerlei leeftijdsklassen in de kolonie aanwezig: Van jongen die net uit het ei kropen tot jongen die al met vlieg oefeningen bezig waren. Toen de schrijver in 2001 Bonaire bezocht, hadden de flamingo's in Goto voor een deel al jongen, hadden die in Slagbaai zojuist hun eieren gelegd, en waren de flamingo's in de zoutmakerij nog aan het baltsen.

Op zich is het geen bijzonderheid dat vogels hun broedgedrag enigszins op dat van hun burens afstemmen. In Reiger-, Aalscholver- en Lepelaarkolonies worden de eieren eveneens ongeveer gelijktijdig gelegd. En ook bij niet-koloniebroeders is er sprake van synchronisatie: De meeste Koolmezen in een Nederlands bosperceel leggen immers hun eieren in ongeveer dezelfde periode. Het tijdstip van de leg is afgestemd op de beschikbaarheid van voedsel in de periode waarin de jongen moeten worden grootgebracht.

Voor de flamingo's in het Zwillbrocker Venn is het van belang dat ze hun broedseizoen afstemmen op de aanwezigheid van de Kokmeeuwen. En daarmee met de door de meeuwen uitwerpselen veroorzaakte voedselverrijking van het water. Daarom leggen ze hun eieren gewoonlijk al tussen midden en eind april. Voor flamingo's op Bonaire, met een door het jaar heen gelijkmatiger voedselaanbod, is die noodzaak er blijkbaar niet altijd. Flamingo's in dierenparken niet ver van het Zwillbrocker Venn leggen hun eieren beduidend later in het jaar. Dierentuinflamingo's

hoeven zich geen zorgen te maken over het dagelijkse voedselaanbod en ze vergroten hun kans op broedsucces door de eieren pas te leggen als het al lekker warm is, daarmee mogelijke voorjaarsstormen en onderkoelde kuikens vermijdend.

Misverstand 7: De Spaanse Flamencodans is gebaseerd op het gedrag van flamingo's die bij het voedselzoeken met hun poten op de grond stampen.

Het Spaanse woord "flamenco" betekent flamingo, maar is tevens de naam van een dans- en zangvorm. Een verband tussen beide betekenissen wordt vaak te gemakkelijk gelegd.

Flamenco betekent echter ook Vlaming. Zoals ook het Italiaanse "fiamingo" en het Franse "flamant" de dubbele betekenis van flamingo en Vlaming kennen. Het Nederlandse woord Vlaming (inwoner van Vlaanderen) heeft een Zuidafrikaanse pedant in de namen Groot en Klein Flamink, voor de aldaar levende flamingosoorten Grote Flamingo en Kleine Flamingo. Het woord flamingo, dat op de vogel betrekking heeft, komt van het Latijnse flamma, gecombineerd met een Germaans achtervoegsel "-ing".

In het 16e-eeuwse Spanje stond het woord Vlaming/Flamenco gelijk aan het begrip zigeuner, omdat men dacht dat de zigeuners uit het noorden, dus Vlaanderen kwamen. Vergelijk dit bijvoorbeeld met het Franse begrip bohémien (is iemand afkomstig uit Bohemen) en het Engelse gipsy (is iemand afkomstig uit Egypte). Mogelijk kreeg daarom de zang en dans van de zigeuners de benaming flamenco, echter zonder dat dit naar de flamingo als vogel verwees.

Een andere mogelijke verklaring voor het woord flamenco voor de zang en dans zou kunnen liggen in een klanknabootsing van de Arabische uitdrukking "felah mengu", hetgeen "gevluchte boer" betekent. Deze flamenco kent haar oorsprong in het tot in het eind van de 15e eeuw door Arabieren bewoonde Andalusië. Er is echter geen enkele aanwijzing dat het voedselzoeken van de flamingo model heeft gestaan voor de dans. Jammer, het zou zo'n leuke verklaring zijn geweest.